

کودک، حق، بحران

کودکان و رویکرد حق محور در بحران
و نقش نهادهای مدنی

همیاران
غذا

نخنگان

نشر نخنگان با همکاری مؤسسه همیاران غذا (غیردولتی ایران)

۱۳۸۶

کودک، حق، بحران: کودکان و رویکرد حق مخور در بحران، و نقش نهادهای مدنی/گردآورنده: مؤسسه همیاران غذا، فاطمه قاسم‌زاده [و دیگران] - تهران: نخبگان، ۱۳۸۶.

۲۲۲ ص: جدول.

ISBN 964-93011-2-7

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات کتابخانه.

کتابخانه.

۱. کودکان - وضع حقوقی و قوانین. ۲. کودکان قربانی فاجعه - خدمات بهداشتی روانی. ۳. کودکان - وضع حقوقی و قوانین - ایران. ۴. کودکان قربانی فاجعه - خدمات. ۵. مدیریت بحران. الف. قاسم‌زاده، فاطمه. ب. مؤسسه همیاران غذا. ج. عنوان: کودکان و رویکرد حق مخور در بحران، و نقش نهادهای مدنی.

۱۵۵/۹۳۵۰۸۳

ک ۹۳ / ۵۰۷ ر ۱

۷۱۸۷-۴۴

کتابخانه ملی ایران

کودک، حق، بحران

کودکان و رویکرد حق مخور در بحران و نقش نهادهای مدنی

نویسندگان: آراسب احمدیان، گلزار خلیل‌تاش، فاطمه قاسم‌زاده، پدرام موسوی‌شندی، محمداقصر نمازی.

ویراستار: رامین موسوی‌شندی، مریم بهشتی‌سرشت

طراحی جلد: رعنا شجاع‌پور

صفحه‌آرایی: حسام‌الدین نراقی

حروف‌نگاری: مژگان توکلی

چاپ و صحافی: موسسه جهان‌کتاب

ناشر: نخبگان

تاریخ انتشار: بهار ۱۳۸۶ (چاپ اول)

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

«کلیه حقوق برای مؤسسه همیاران غذا محفوظ می‌باشد»

WWW.HAMYARAN.ORG

info@hamyaran.org

بها: ۲۰,۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

۱	مؤسسه همیاران غذا
۵	پیشگفتار
۹	مقدمه
	فصل اول
۱۵	رویکرد مفهومی به بحران و مدیریت بحران
	فصل دوم
۴۹	ضرورت برنامه‌ریزی برای کودکان و نوجوانان در موقعیت‌های بحرانی
	فصل سوم
۷۱	رویکرد حق‌محور، بهره‌گرفتن از حقوق بین‌المللی و داخلی
	فصل چهارم
۱۵۵	نقش نهادهای مدنی و سازمان‌های غیردولتی در مدیریت بحران
	فصل پنجم
۱۹۳	مروری بر نحوه تدوین پروژه‌های اجرایی در سازمان‌های غیردولتی
۲۳۵	این ماجرا را پایانی نیست

پیشگفتار

زلزله بم را به تعبیری می‌توان غم‌انگیزترین و هولناک‌ترین حادثه طبیعی سده اخیر کشورمان دانست. هنوز مرهم گذر زمان زخم زمین‌لرزه رودبار را مداوا نکرده‌بود که این بار، حادثه‌ای تکان‌دهنده‌تر، چنان تلی از کشته و مجروح در بم برجای نهاد که داغ آن تا سالیان سال بر جان ما تازه خواهد ماند.

با این همه، شنیده بودیم که حتی در تاریک‌ترین شب‌ها و عمیق‌ترین یاس‌ها نیز، چشم را که باز کنی، چشمه‌ای از نور و روزه‌ای از امید می‌توانی یافت و ما دیدیم و جهان هم شاهد بود که در زیر آوار سنگین درد و رنج و بی‌پناهی مردمان داغ‌دیده، بارقه‌های تازه‌ای از نوع دوستی و انسانیت فرصت ظهور یافت.

کمک‌های مردمی و همدلی جهانیان به طرز بی‌سابقه‌ای متوجه هم‌نوعان آسیب‌دیده شد و در عرصه‌های مختلفی همچون امداد، نجات، اسکان موقت و بازسازی، جلوه‌گر گشت. به جرأت می‌توان گفت که زلزله بم زمینه‌ساز فضایی مناسب برای هم‌گرایی سازمان‌های غیردولتی و مردمی در هم‌سویی با موج پیش‌برنده کمک به آسیب‌دیدگان شد.

از سوی دیگر، از آنجا که یکی از مباحث حساس و کلیدی که مورد توجه تمام گروه‌ها و مجامع درگیر در وضعیت‌های بحرانی است، موضوع کودک و

با وجود این، واضح بود که آشنایی ناکافی اغلب سازمان‌های غیردولتی با مفهوم بحران و مدیریت بحران، حقوق کودک در شرایط بحرانی و نیز ابزارهای تجهیز منابع، باعث شد که جلب و توسعه منابع، شکل کاملاً سازمان‌یافته و هدفمندی به خود نگیرد.

مؤسسه همیاران غذا (غیر دولتی ایران) که از نخستین روزهای پس از فاجعه، در کار کمک‌رسانی و بازسازی بم‌فعالیتی مسئولانه داشت، بر آن شد که با حمایت مالی سازمان بین‌المللی سیو د چیلدرن (Save the Children)، گامی در جهت حل مشکل فوق بردارد. کتاب حاضر، نخستین تلاش این مؤسسه برای پیمودن این مسیر است.

از آنجاکه در این کتاب به مباحث تخصصی متفاوتی پرداخته می‌شود، بر آن شدیم که از متخصصان فعال در سازمان‌های غیردولتی برای نگارش مباحث مورد نظر بهره بگیریم. از این‌رو، از همکاران ارجمند دکتر فاطمه قاسم زاده، دکتر پدرام موسوی شندی، دکتر سیامک زندرضوی، مهندس آراسب احمدیان و دکتر گلزار خیل‌تاش برای نگارش بخش‌های تخصصی مربوط دعوت کردیم که کتاب حاضر ثمره تلاش جمعی و ارزشمند این گروه است.

علاوه بر این عزیزان، بر خود واجب می‌دانم از راهنمایی‌های ارزنده پروفسور خسرو سعیدی که نقش به‌سزایی در ارتقای کیفی مطالب این کتاب داشتند و نیز از تلاش پر ارج دکتر رامین موسوی شندی که زحمات ویرایش کتاب را عهده‌دار بودند، عمیقاً سپاسگزاری کنم و در نهایت ایجاد هماهنگی

مؤسسه همیاران غذا پیش از انتشار کتاب، به منظور ارزیابی و دریافت نظرات افراد و سازمان‌های دست‌اندرکار در امور بحران، امداد و نجات و کودکان، پیش‌نویس آن را به سازمان‌های دولتی و غیردولتی ارسال نمود و علاوه بر آن نسبت به برگزاری جلسه‌ای در این خصوص اقدام کرد. بر اساس نظریات و پیشنهادهای ارائه شده، تغییرات لازم تا حدی که نظمه‌ای به رسالت و هدف اولیه کتاب وارد ننماید، توسط نویسندگان گرامی آن اعمال گردیده است. با این حال، ممکن است برخی از پیشنهادهای، به دلایل به نسبت ساده‌ای چون ضیق وقت اعمال نشده باشند. اما به منظور حفظ امانت و بهره‌گیری علاقمندان به موضوع کودکان و حوادث غیر مترقبه، کلیه پیشنهادهای دریافت شده در جدول انتهای کتاب درج شده است تا راهنمایی برای مشتاقان ادامه این راه باشد. امید است که سایر سازمان‌های غیردولتی دست‌اندرکار در زمینه حقوق کودک، از مطالب این کتاب بهره کافی ببرند و با ادامه منطقی این راه، آن را غنای بیشتری بخشند.

این اثر بدون شک باید مورد ارزیابی و انتقاد قرار گیرد تا موجب غنای سایر انتشارات مؤسسه را فراهم نماید، بنابراین باعث خوشنودی است که نظرات ارزشمند خود را با مرکز دانش مؤسسه به نشانی k.c.d@hamyaran.org در میان بگذارید.

محمد باقر نمازی

رئیس هیات مدیره مؤسسه همیاران غذا

زمستان ۱۳۸۵

مقدمه

از اواخر قرن گذشته، به واسطه خسارات و تلفات زیاد سوانح طبیعی، توجه سازمان‌های دولتی و غیردولتی در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه معطوف به شناخت ساز و کار این سوانح و ایجاد تمهیداتی برای مدیریت آنها گردید. سازمان ملل متحد نیز با هدف فراهم آوردن زمینه تلاش جهانی برای نیل به محیطی امن در برابر سوانح طبیعی و کاهش آثار آن، آخرین دهه قرن گذشته را «دهه بین‌المللی کاهش آثار بلایای طبیعی» نام‌گذاری کرد که یکی از اهداف هفت‌گانه آن، مدیریت بحران (فاجعه) بوده است.

یکی از انواع بلایای طبیعی، زمین‌لرزه است که می‌تواند به بروز بحران منجر شود. زمین‌لرزه‌ها، همچون سایر بلایای طبیعی، همیشه خطری جدی برای توسعه محسوب می‌شوند. زمین‌لرزه‌ها به شکلی ناگهانی و تقریباً بدون اخطار قبلی رخ می‌دهند، در زمانی کمتر از یک دقیقه فاجعه می‌آفرینند، حاصل سرمایه‌گذاری‌های طولانی را نابود می‌کنند و منابع ارزشمند توسعه را از بین می‌برند. در طول قرن بیستم، بیش از یک‌هزار زمین‌لرزه مخرب در هفتاد کشور جهان به وقوع پیوست. این زمین‌لرزه‌ها جان ۱/۵۳ میلیون نفر را گرفت و

طبیعی است که در امر آمادگی و مقابله با بحران‌ها و بلایای طبیعی، مهم‌ترین نقش و وظیفه بر عهده دولت‌ها است ولی تجارب جهانی و کشوری به‌خوبی نشان داده که دولت‌ها به تنهایی قادر به پاسخ‌گویی به فجایع و مواجهه با چالش‌ها نیستند و باید از همکاری نزدیک مردم، نهادهای مدنی، تشکل‌های مردمی، بخش خصوصی، و نیز نهادهای بین‌المللی برخوردار شوند.

گرچه فاجعه بم توجه سیاستمداران کشورمان را تا حدود زیادی به اهمیت نقش مردم و نهادهای مدنی معطوف داشت، اما متأسفانه هنوز در ساختارهای رسمی و همچنین در مقررات و برنامه‌های جاری کشور جایگاه مناسبی برای نهادهای مدنی در نظر گرفته نشده است. امید است مطالب این کتاب علاوه بر آگاه‌سازی، گامی کوچک در جهت ترغیب مسئولان دولت و سازمان‌های بین‌المللی برای شناخت و توجه جدی به همکاری نهادهای مردمی و سازمان‌های غیردولتی باشد.

این‌غفوری آشتیانی، م. «نیاز به فرآیند جدید و قابل‌اجرا برای کاهش خطرهای ناشی از زلزله در کشورهای در حال توسعه»، پژوهش‌نامه زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله، شماره اول، بهار ۱۳۷۸، ص ۶۸-۶۴.

علاوه بر مشکلات محیطی که مانع مشارکت موثرتر و فعال‌تر نهادهای مدنی در برخورد سازمان‌یافته با بحران‌ها است، مسائل داخلی تشکلهای غیردولتی نیز مزید بر علت است. نداشتن تخصص و مهارت، نبود برنامه ظرفیت‌سازی برای خود و جامعه، نداشتن ارتباط با مراکز تخصصی و دانشگاهی معتبر در امور بحران و مدیریت بحران در داخل و خارج از کشور، و عدم بهره‌گیری مناسب از تجارب قبلی، از جمله مشکلات درونی این نهادها و سازمان‌ها است. علت اصلی چنین مشکلات و ضعف‌هایی آن است که در گذشته، دولت و سازمان‌های بین‌المللی ظرفیت‌های بالقوه این بخش از جامعه را جدی نگرفته و انگیزه‌ای برای تقویت و نهادینه کردن فعالیت آنها در امر مدیریت بحران به وجود نیاورده‌اند.

در این میان، توجه خاص به کودکان در موقعیت‌های بحرانی به دو دلیل عمده زیر ضرورت دارد:

- کودکان به علت آسیب‌پذیری و ناتوانی در حفاظت از خود، به‌ویژه در موقعیت‌های بحرانی، نیاز به حمایت بیشتری دارند و کمک‌رسانی به آنان باید در اولویت قرار گیرد.
- کودکان همیشه و همه جا، به‌ویژه در موقعیت‌های بحرانی، نقش محوری دارند و پذیرش این محوریت - به عنوان یک نگرش - سبب می‌شود که کمک‌رسانی به آنان در اولویت قرار گیرد. حمایت از کودکان، با توجه به جایگاه خاص آنان، حمایت از زنان، مادران، خانواده و در نهایت جامعه را نیز شامل می‌شود.

تاکید بر مداخله در بحران با محوریت حقوق کودک، بر دو ضرورت مبتنی است:

- آشنایی با حقوق کودک، زمینه‌های کار با کودکان در موقعیت‌های بحرانی را مشخص می‌سازد. آگاهی از نقش و اهمیت حقوق اساسی کودکان در موقعیت‌های بحرانی - یعنی آموزش، تغذیه، بهداشت، ایمنی، حمایت و مانند آن - سازمان‌های غیردولتی را در جهت ارائه خدمات مناسب‌تر یاری می‌کند.

- ارائه طرح‌ها و برنامه‌های منطبق با حقوق کودک در حوزه ملی و بین‌المللی، از پشتوانه مستندی برای اجرا برخوردار می‌شود که به پذیرش این برنامه‌ها منجر می‌گردد.

بدین ترتیب، آشنایی با مفاهیم مرتبط با بحران، نقش سازمان‌های غیردولتی در این خصوص، اهمیت توجه ویژه به کودکان و نهایتاً اشراف به مقوله‌های قانونی و حقوقی مرتبط با کودکان، فضایی را فراهم می‌سازد که سازمان‌های غیردولتی بتوانند با به‌کار گرفتن ابزارهای مختلف، در نیل به اهداف انسان‌دوستانه خود موفق‌تر عمل کنند. ابزار معرفی‌شده در این کتاب، «پروژه» است.

تدوین پروژه‌های مناسب در سازمان‌های غیردولتی، مزایای زیادی به همراه دارد که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- برخورداری از پروژه موجب می‌شود که فعالیت‌ها در قالبی برنامه‌ریزی شده و هدفمند پیش روند.

- سند پروژه باعث جلوگیری از پراکنده کاری‌ها و دوباره کاری‌ها می‌شود.
- سند پروژه، سازمان غیردولتی را قادر می‌سازد که منابع مالی طرح را به شکلی موثرتر و آسان‌تر تامین کند.
- مطالب تدوین شده در سند پروژه، قابلیت مستندسازی و ارائه به سایر سازمان‌ها را نیز خواهد داشت.

این کتاب در قالب پنج فصل به بحث «کودکان و رویکرد حق محور در بحران» می‌پردازد. در فصل اول، خواننده با بحران و انواع آن و نیز مفهوم مدیریت بحران آشنا می‌شود و ضرورت آمادگی برای مقابله با بلایا - خصوصاً محتمل‌ترین آن‌ها در ایران، یعنی زمین‌لرزه - نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد. موضوع فصل دوم، ضرورت توجه به کودکان و برنامه‌ریزی برای آنها در مواقع بحرانی است. فصل سوم به رویکرد حق‌محور و نقش آن در جهت‌دهی قوانین بین‌المللی و داخلی به نفع کودکان می‌پردازد. تاکید فصل چهارم بر نقش سازمان‌های غیردولتی در یاری رساندن به کودکان در مواقع بحرانی است. و در نهایت، آشنایی با نحوه تدوین پروژه اجرایی - به عنوان وسیله‌ای برای تامین منابع، تقسیم تجربه‌ها و جلوگیری از پراکنده کاری - موضوع فصل پنجم است.